

УДК 340.15

Скоморовський Віталій Богданович,
кандидат історичних наук,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права
Імені Короля Данила Галицького

ВПЛИВ ПАРТІЙНИХ РІШЕНЬ І ПОСТАНОВ НА ПРОЦЕСИ СТАНОВЛЕННЯ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Створення радянської держави було ініційоване і втілене в життя комуністичною партією. Форми партійного керівництва державною діяльністю надзвичайно різноманітні. Насамперед воно здійснювалось шляхом визначення у рішеннях партії стратегічної лінії розвитку суспільства і держави, основних напрямів діяльності розгалуженої системи його органів. При цьому особливу роль відігравали партійні з'їзди, на яких регулярно обговорювались перспективні плани і директивні документи стосовно функціонування СРСР.

Ключові слова: з'їзди КПРС, партійне керівництво, радянська державність, союзна держава, СРСР.

Постановка проблеми. Створення й функціонування СРСР було результатом цілеспрямованої політики комуністичної партії, яка здійснювала тотальний вплив на життєдіяльність союзної держави. Своїми рішеннями й постановами вона впливала на роботу органів державної влади, що визначало особливості радянського державотворення.

На сьогоднішній день період радянської державності загалом висвітлено істориками, юристами, соціологами, політологами тощо. Аналіз джерел та історіографічної бази дозволяє стверджувати, що ядром радянської системи була правляча комуністична партія радянського союзу. Саме вона була реальним джерелом всієї законодавчої політики, а її структури контролювали всі інші урядові органи. Партія визначала всю державну політику, а її вищі центральні органи в Москві могли завжди скасувати або ігнорувати будь-які формальні конституційні принципи. З огляду на це виникає потреба об'єктивного дослідження окремих аспектів створення й функціонування СРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З цієї проблематики ґрунтовними працями відзначились К. Брутенц, М. Зезіна, Т. Сивохіна та інші вчені.

Постановка завдання. Основною метою даного дослідження є з'ясування ролі партійних рішень і постанов в існуванні СРСР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив комуністичної партії на існування СРСР простежується ще з самого початку його утворення. Питання створення СРСР неодноразово розглядалися і координувалися на партійних з'їздах, рішення яких часто мали визначальне значення для оформлення єдиної радянської держави.

Вже на VIII з'їзді РКП (б), що відбувся 18–23 березня 1919 р. в Москві серед питань порядку денного розглядалось питання про партійне і радянське будівництво, про керівну роль партії у роботі Рад [15, с. 76]. Для поліпшення керівництва Радами з'їзд виніс

рішення про створення в усіх радянських установах партійних фракцій, які суворо підпорядковуються партійній дисципліні [17, арк. 12].

Наступний IX з'їзд партії (29 березня – 5 квітня 1920 р.) визначив найближчі господарські завдання країни, наголосивши, що основною умовою господарського відродження є проведення єдиного господарського плану, розрахованого на найближчий історичний період [15, с. 79].

X з'їзд (8–16 березня 1921 р.) прийняв ряд рішень, зокрема стосовно переходу від «воєнного комунізму», до нової економічної політики [16, с. 28]. Конкретизація рішень X з'їзду у сфері радянського будівництва здійснювалась у всіх подальших документах вищих партійних органів. У 1921 р. на Пленумі ЦК РКП(б) створено спеціальну комісію, яка розробила спеціальну програму вдосконалення радянського державного апарату. Програма була затверджена ЦК РКП(б) 11 липня 1921 р. [5, с. 10].

Через рік після початку нової економічної політики відбувався XI з'їзд партії (27 березня – 2 квітня 1922 р.). Основним дискусійним питанням було питання перебудови всієї партійної, профспілкової і господарської роботи. Крім того, загострюються протистояння в самій партії і піддано критиці «робочу опозицію», яка виступала на проти офіційного курсу партійного керівництва.

Особливістю XII з'їзду РКП (б) (17 – 25 квітня 1923 р.) стала ухвала про об'єднання партійного органу – Центральної Контрольної Комісії (ЦКК) і державного органу – Робітничо-селянської інспекції (РСІ) в ЦКК-РСІ з чітко визначеним завданням: охороняти єдність партії, зміцнювати, всебічно поліпшувати державний апарат, зміцнювати партійну і державну дисципліну, організувати рішучу боротьбу з бюрократизмом, безгосподарністю, зловживанням. З'єднання партійного і державного контролю, створення єдиного органу контролю – ЦКК-РСІ мало на меті забезпечити авторитет і дієвість контролю, посилити зв'язок партії і державного апарату з населенням [15, с. 81].

Завдання з вдосконалення державного апарату поставив XIII з'їзд РКП (б) (23-31 травня 1924 р.). Зокрема було вирішено поліпшити роботу ЦКК і РСІ та органів управління і господарства, а також посилити агітацію і пропаганду ідей В. Леніна, закладені ним в основу реорганізації РСІ і ЦКК.

На XIII з'їзді партії до відома делегацій було доведено лист В. Леніна, написаний у кінці 1922 р. В цьому листі, відомому як «Заповіт», він поставив питання про збільшення числа членів ЦК за рахунок робітників, розглядаючи цю міру як найважливішу умову збереження єдності партії і підняття авторитету ЦК.

Ідею вдосконалення державного апарату розвинув Чотирнадцятий з'їзд ВКП(б), що відбувся 18-31 грудня 1925 в Москві. Опозиція хотіла змінити склад Політбюро, змістити Й. Сталіна (який за підтримки більшості членів партії очолював боротьбу з опозицією) з посади Генерального секретаря ЦК.

З'їзд схвалив діяльність органів партійно-державного контролю і в резолюції «Про роботу ЦКК і РСІ» закликав посилити боротьбу з бюрократизмом, удосконалювати форми і методи роботи державних установ. З'їзд прийняв новий Статут партії, яка, у зв'язку з утворенням Радянського Союзу перейменувалася у ВКП (б) – Всесоюзна Комуністична партія (більшовиків).

П'ятнадцятий з'їзд ВКП(б), що відбувся 2-19 грудня 1927 в Москві визначив подальші завдання партії із здійснення побудови соціалістичного суспільства в СРСР [5, с. 19]. Зауважимо, що основні питання з'їзду стосувались міжнародного становища країни. Схваливши зовнішньополітичний курс ЦК ВКП(б), з'їзд констатував, що політика

ЦК забезпечила зміцнення міжнародної могутності СРСР, підвищення ролі країни як чинника міжнародного миру, зростання авторитету СРСР як осередку всесвітнього революційного руху і доручив ЦК вести боротьбу за мир, зміцнювати обороноздатність СРСР. У політичних і організаційних звітах ЦК партії зазначалося, що Радянська країна впевнено просувається до будівництва соціалістичної держави.

Шістнадцятий з'їзд ВКП(б), що відбувся 26 червня – 13 липня 1930 р. в Москві, ще глибше проаналізував міжнародне і внутрішнє становище СРСР, визначив основні завдання нового етапу будівництва соціалізму. Разом з тим соціалістичне будівництво забезпечувалося проведенням генеральної лінії партії. З'їзд схвалив політичну лінію і практичну роботу ЦКК–РСІ, звернув увагу на необхідність подальшого вдосконалення державного апарату, поставив завдання продовжити чистку органів управління, посилити боротьбу з бюрократизмом, домогтися неухильного виконання постанов партії і уряду, посилення співпраці союзних і республіканських органів [18, арк. 6].

Схвалення політичної і практичної діяльності ЦК ВКП(б) відбулось також на сімнадцятому з'їзді ВКП (б), що відбувся 26 січня – 10 лютого 1934 р. Крім того, був прийнятий Статут партії в новій редакції; внесені доповнення були спрямовані на закріплення керівної ролі партії в будівництві соціалістичного суспільства. ЦКК–РСІ була перетворена у Комісію партійного контролю при ЦК ВКП(б) і Комісію радянського контролю при РНК СРСР.

Зміни в структурі радянського суспільства відображав новий Статут партії, прийнятий на Вісімнадцятому з'їзді ВКП(б), в Москві 10-21 березня 1939 р. Статут поповнився пунктом про права членів партії. Було встановлено порядок закритого (таємного) голосування при виборах партійних органів. Статут відміняв масові чистки. Розширювалися права первинних партійних організацій, посилювалася їх відповідальність за проведення в життя рішень партії. У Статуті відображено зростаючу роль партії в керівництві громадськими організаціями.

Одним із ключових рішень XIX з'їзду партії (5–14 жовтня 1952 р.) стало перейменування Всесоюзної Комуністичної партії більшовиків – ВКП(б) в Комуністичну партію Радянського Союзу – КПРС. Був прийнятий новий Статут КПРС, який вмщував стисле визначення КПРС і її головних завдань, нова редакція параграфа про членство в партії, більш повне визначення обов'язків і прав членів партії, встановлено нові строки скликання з'їздів партії та пленумів ЦК партії.

Політбюро ЦК партії було перетворене в Президію ЦК партії. Організаційна робота ЦК партії виконавчого характеру зосереджувалася в Секретаріаті ЦК. Комісія партконтролю була реорганізована в Комітет партійного контролю при ЦК партії. Скликання всесоюзних партійних конференцій було скасовано. З'їзд визнав необхідним провести вдосконалення чинної на той час програми партії і створив для цієї мети відповідну комісію [11, с. 4].

XX з'їзд партії (14-25 лютого 1956 р.) складався з двох неоднорідних і різних за характером частин. Перша мало чим відрізнялася від попередніх партійних форумів. В її рамках обговорювалися звіти центральних органів партії та особливості втілення 6-го п'ятирічного плану. Головні події, що зробили з'їзд знаменитим, відбулися в останній день його роботи, 25 лютого 1956 р., де на ранковому закритому засіданні М. Хрущовим зроблено доповідь «Про культ особи і його наслідки» [9, с. 87]. У ній проаналізовано недавнє минуле країни, з перерахуванням численних фактів злочинів другої половини 1930-х – початку 1950-х років, вина за які покладалася на Й. Сталіна. Незабаром з текстом доповіді ознайомили всіх членів партії, а також радянський і комсомольський актив,

зачитавши його на закритих партійних зборах. В СРСР доповідь вперше була опублікована в 1989 р.

Доповідь М. Хрущова на XX з'їзді КПРС дала старт публічної критики сталінізму. Її масштаби і глибина виявилися небезпечнішими, ніж очікували самі партійні керівники. Вже через місяць Президія ЦК КПРС була змушена вжити заходів, спрямованих на обмеження критичних виступів. Вони зафіксовані в постанові Президії ЦК КПРС від 30 червня 1956 р. «Про подолання культу особи і його наслідків», у якому критичне ставлення до сталінської спадщини сформульовано набагато обережніше і менш гостро, ніж у доповіді на з'їзді [13, с. 17].

На двадцять першому з'їзді КПРС, який відбувся в Москві 27 січня – 5 лютого 1959 р., був зроблений висновок про те, що соціалізм в СРСР отримав повну і остаточну перемогу, що радянська країна вступає в період розгорнутого будівництва комуністичного суспільства. Найважливіше завдання цього періоду – зробити вирішальний крок у створенні матеріально-технічної бази комунізму, забезпечити подальше зміцнення економічної та оборонної могутності СРСР і одночасно домогтися більш повного задоволення зростаючих матеріальних і культурних потреб народу. У сфері державного розвитку були прийняті заходи щодо подальшого зміцнення радянського соціалістичного ладу.

Двадцять другий з'їзд КПРС відбувся 17-31 жовтня 1961 р. в Москві. З'їзду передувало загальнопартійне і всенародне обговорення підготовлених ЦК КПРС проектів нової Програми і Статуту КПРС. З'їзд остаточно розвінчав культ особи Сталіна. У доповіді М. Хрущова про роботу ЦК КПРС і заключному слові з доповіддю, в промовах делегатів з'їзду були наведені численні факти, які свідчать про зловживання владою, допущені Й. Сталіним. Було підкреслено важливість остаточного з'ясування всіх обставин, пов'язаних з політичними помилками та зловживаннями владою, необхідність правдивого висвітлення всіх питань історії партії радянської держави.

Після доповіді М. Хрущова «Про Програму Комуністичної партії Радянського Союзу» з'їзд прийняв 31 жовтня 1961 р. нову Програму КПРС. Вона являла собою план побудови комуністичного суспільства в СРСР [1, с. 24-25].

Двадцять третій з'їзд КПРС, який відбувся в Москві 29 березня – 8 квітня 1966 р., доручив ЦК КПРС і далі розвивати і зміцнювати ідейно-політичні зв'язки з комуністичними і робочими партіями всіх країн соціалізму. З'їзд схвалив вироблений попередніми пленумами ЦК новий підхід до керівництва народним господарством і проголосив прийняття нових мір для вдосконалення апарату управління [15, с. 85].

На з'їзді знову було порушено питання перейменування політичного органу партії. З 1966 року Президіум було перетворено в Політбюро ЦК КПРС. Посаду Першого секретаря ЦК КПРС реорганізували в посаду Генерального секретаря ЦК КПРС [11, с. 4].

Курс на подальше зміцнення радянської держави, вдосконалення політичної організації суспільства, вдосконалення законодавства, поліпшення діяльності державного апарату [3, с. 95-96] окреслено на двадцять четвертому з'їзді КПРС, що відбувся 30 березня – 9 квітня 1971 року.

Було змінено строки скликання з'їздів КПРС і комуністичних партій союзних республік (не рідше 1 разу на 5 років), конференцій крайових, обласних, окружних, міських, районних організацій, а також первинних організацій, що мають парткоми (2 рази в 5 років). З'їзд вказав на необхідність подальшого поліпшення принципів відбору, розстановки і виховання кадрів, розвитку внутріпартійної дисципліни.

24 лютого – 5 березня 1976 р. відбувся XXV з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. З'їзд акцентував на актуальних питаннях розвитку політичної системи радянського суспільства, особливо діяльності партії і Рад, подальшого вдосконалення соціалістичної загальнонародної державності і демократії, зміцнення правових засад державного і суспільного життя, включаючи роботу над проектом нової Конституції СРСР [15, с. 87].

Особливо підкреслювалася необхідність подальшого вивчення проблем розвитку радянської державності. У зв'язку з цим висунуто цілий ряд пропозицій щодо вдосконалення радянського законодавства, в тому числі і по розробці якісно нових відповідних законів і інших нормативних актів [10, с. 10]. Так, у доповіді Л. Брежнєва, крім вказівок про підготовку проекту нової Конституції СРСР, увагу зосереджено на поліпшенні правового регулювання господарської діяльності, на необхідності видання Зводу законів радянської держави, підготовці пропозицій щодо подальшого вдосконалення трудового та адміністративного законодавства.

XXVI з'їзд КПРС, що проходив у Москві з 23 лютого по 3 березня 1981 р. накреслив шляхи подальшого розвитку інститутів, принципів і форм соціалістичної демократії, доступу громадськості до вироблення й прийняття державних рішень [12, с. 69]. У Звітній доповіді подано оцінку політики КПРС стосовно розбудови країни в усіх сферах суспільного життя партії, визначено головні напрями внутрішньої і зовнішньої політики КПРС, вказано шляхи вирішення актуальних проблем розвитку радянського суспільства [4, с. 15]. Розглядалися завдання вдосконалення соціалістичної державності, демократії, правопорядку, системи народного контролю, широкого залучення суспільства до управління справами [14, с. 5].

Робота XXVII з'їзду партії (25 лютого – 6 березня 1986 р.) сприяла оновленню складу Центрального Комітету. Після XXVII з'їзду КПРС була висунута програма радикальних реформ під загальною ідеєю прискорення соціально-економічного розвитку суспільства [1, с. 16]. Ці реформи стосувалися практично всіх сфер життя суспільства [7, с. 26]. Але досить скоро з'ясувалося, що здійснити їх, не зробивши глибоких перетворень, досить складно.

Розшифровку поняття перебудови М. Горбачов давав впродовж усього часу перебування при владі. Основні позиції перебудови сформулював А. Яковлев. Трагування це постійно змінювалася як за охопленням сфер життя суспільства, так і за часом. Коли результати перетворень стали віддалятися, М. Горбачов висунув концепцію перебудови як процесу, який буде протікати в рамках певного історичного періоду. Ймовірно, таке формулювання було б правомірним, якщо б до того часу в країні не виявилось демонтованими багато ключових конструкцій, які забезпечували стабільний розвиток держави.

Станом на момент відкриття XXVIII з'їзду КПРС, що відбувся 2-13 липня 1990 р., партія фактично розкололася на прихильників радикальних реформ, які виступали за перетворення КПРС в партію парламентського типу, і так званих «консерваторів», які звинувачували М. Горбачова у відмові від комуністичної ідеології. Пленум ЦК КПРС, що відбувся в лютому 1990 р. за ініціативою М. Горбачова постановив видалити з Конституції СРСР статтю 6, яка законодавчо закріплювала керівну роль КПРС [6, с. 23]. Сам же М. Горбачов з цього приводу згадував, що такі події диктувались об'єктивними потребами, оскільки потрібно було «освободить и государственную власть, и исполнительную, и другие власти от той узды, в которой их держала КПСС» [19, с. 5].

Після гострої дискусії ХХVІІІ з'їзд затвердив партійну «платформу», яка фактично відміняла програму 1986 р. і декларувала поступовий перехід КПРС на позиції «демократичного соціалізму». Такі процеси прискорили дезінтеграцію СРСР, оскільки в її керівництві виокремлюється група осіб, які прагнули до здобуття необмеженої державної влади [2, с. 170].

Пленум ЦК КПРС (31 січня 1991 р.), що відбувся по закінченні ХХVІІІ з'їзду обрав політбюро ЦК КПРС, вперше без кандидатів у члени. Відбулося повне його оновлення, за винятком Генерального секретаря [8].

Висновки. КПРС була визначальною силою, яка ініціювала створення СРСР, скріплювала державний апарат і країну загалом. Партійні рішення і з'їзди встановлювали принципи функціонування союзної держави. Проте всередині КПРС оформилося кілька протилежних одна одній течій. Протистояння реформаторських і консервативних сил призвело до загострення кризових явищ в партії і суспільстві.

Відсутність у керівництва партії і країни послідовності і цілеспрямованості у вирішенні ключових завдань, невміння вчасно побачити нові тенденції і процеси в розвитку держави стали факторами, які негативно позначились на процесах радянського державотворення. Ослаблення партії та її дезінтеграція стали одним із ключових факторів розвалу СРСР.

Список використаних джерел

1. Беджанян Р. М. Деятельность КПСС на начальном этапе перестройки: социально-экономический и идеологический аспекты / Р. М. Беджанян. – Львов: Из-во при Львовском государственном университете издательского объединения «Вища школа», 1988. – 168 с.
2. Брутенц К. Развал Союза: Был ли неизбежен распад СССР? / К. Брутенц // Свободная мысль. – 2005. – № 1 (1551). – С. 163-177.
3. Демократия развитого социалистического общества / под ред. Ю. А. Тихомирова. – М.: Наука, 1975. – 296 с.
4. Забігайло В. К. Демократія, права і свободи: реальність і ідеологічні міфи / В. К. Забігайло, М. І. Козюбра. – К.: Політвидав України, 1983. – 158 с.
5. Изменения социальной структуры советского общества (1921 – середина 30-х годов). – М.: Мысль, 1979. – 344 с.
6. Конституционные основы народовластия в СССР / под ред. Б. И. Кожохина, Ю. К. Толстого. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1980. – 384 с.
7. КПСС о перестройке: Сборник документов. – М.: Полииздат, 1988. – 480 с.
8. Материалы объединенного Пленума Центрального Комитета и Центральной Контрольной Комиссии КПСС, 31 января 1991 г. – М.: Политиздат, 1991. – 208 с.
9. Медведев Р. А. Н. С. Хрущев: Политическая биография / Р. А. Медведев. – М.: Книга, 1990. – 268 с.
10. Поленина С. В. Теоретические проблемы системы советского законодательства / С. В. Поленина. – М.: Наука, 1979. – 205 с.
11. Политбюро (Президиум) ЦК партии в 1917-1989 гг.: персоналии / под ред. А. Д. Бородая. – М.: [б.в.], 1990. – 150 с.
12. Политическая система советского общества / Д. А. Керимов, Л. П. Юзьков, В. Ф. Погорелко и др. – К.: Политиздат Украины, 1981. – 262 с.
13. Сивохина Т. А. Апогей режима личной власти. «Оттепель». Поворот к неосталинизму (Общественно-политическая жизнь в СССР в середине 40-х–60-е

- годы) / Т. А. Сивохина, М. Р. Зезина. – М.: Изд-во Московского университета, 1993. – 31 с.
14. Советский закон и гражданин / под ред. Б. М. Бабя. – К.: Наукова думка, 1984. – 800 с.
 15. Социальные и государственно-правовые аспекты управления в СССР / под общ. ред. В. В. Цветкова. – К.: Наукова думка, 1978. – 427 с.
 16. Союз нерушимый: справочник / сост. А. А. Гришкевич; под общ. ред. М. А. Морозова. – М.: Политиздат, 1982. – 304 с.
 17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1 (Центральный Комитет Коммунистической партии Украины), оп. 20, спр. 7 (Проект программы РКП(б). Резолюция VIII съезда РКП(б) по организационному вопросу. Резолюции ЦК РКП(б) о Советской власти на Украине, организации Народного хозяйства УССР. Тезисы ЦК РКП(б) о мобилизации индустриального пролетариата, трудовой повинности, милитаризации хозяйства и привлечении воинских частей для хозяйственных нужд). – 24 арк.
 18. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2894 (Письмо А. Я. Шумского на имя Л. М. Кагановича с осуждением ранее занятой им позиции по вопросам украинизации. Доклад комиссии ЦК КП(б)У Президиуму ЦКК ВКП(б) об итогах проведения национальной политики, работе среди национальных меньшинств, состоянии украинизации в промышленных округах). – 113 арк.
 19. Экс-президент СССР Михаил Горбачев: «Я не уверен, что это правительство способно реализовать программу президента» // Известия. – 2005. – 16 мая. – С. 1, 5.

Скоморовский В. Б. Влияние партийных решений и постановлений на процессы становления и функционирования советского государства

Создание советского государства было инициировано и воплощено в жизнь коммунистической партией. Формы партийного руководства государственной деятельностью чрезвычайно разнообразны. Прежде всего они осуществлялись путем определения в решениях партии стратегической линии развития общества и государства, основных направлений деятельности разветвленной системы его органов. При этом особую роль играли партийные съезды, на которых регулярно обсуждались перспективные планы и директивные документы, касающиеся функционирования СССР.

Ключевые слова: съезды КПСС, партийное руководство, советская государственность, союзное государство, СССР.

Skomorovsky V. B. The influence of the party's decisions on the processes of functioning and development of the Soviet State

The creation of the Soviet of the Union state was initiated and implemented by the Communist party. Forms of party leadership of the state activities is extremely diverse. First of all it was carried out by the definition in the decisions of the party's strategic line of development of society and the state, the main activities of an extensive system of its organs. A special role was played by party congresses, which were regularly discussed perspective plans and policy documents concerning the functioning of the USSR.

Key words: congresses of the CPSU, the party leadership, the Soviet state, Union state, the USSR.

